
ДОРОШЕВІЧ В.Д.,
здобувач,
Київський університет
імені Бориса Грінченка,
м. Київ

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ ТА РОЛЬ СІМ'Ї У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті проаналізовані причини виникнення девіантної поведінки та роль сім'ї в умовах соціалізації при впливі різних негативних явищ.

Ключові слова: девіантна поведінка, сім'я, соціалізація, виховання, суспільство, негативні явища.

В статье проанализированы причины возникновения девиантного поведения и роль семьи в условиях социализации при воздействии различных негативных явлений.

Ключевые слова: девиантное поведение, семья, социализация, воспитание, общество, негативные явления.

The article analyzed the reasons for emergence of deviant behavior and the role of family in socialization when exposed to various negative phenomena.

Key words: deviant behavior, family, socialization, education, society, phenomena.

Актуальність роботи. Актуальність статті полягає в тому, що підлітки з повних сімей набагато менше мають відхилення в бік девіантної поведінки ніж діти з неповних сімей. Хоча тільки двадцять відсотків дітей живуть в сім'ях з одним із батьків але сімдесят відсотків правопорушників виходять

із неповних сімей. Американські дослідження показали, що хлопчики з неповних сімей мають в два рази більше шансів потрапити в в'язницю, ніж їх однолітки з сімей де двоє батьків, до того як вони досягнули тридцятирічного віку [8,2]. Найважливіша соціальна функція сім'ї є виховання підростаючого покоління. Батьки,

© Дорошевіч В.Д., 2013

як перші вихователі, мають найбільший вплив на дітей. І, як стверджував Ж.-Ж.Руссо, кожний наступний вихователь чинить на дитину дедалі менший вплив, ніж попередній. Батьки є первинними, базовими вихователями ніж всі інші.

Дослідження проблеми. Отже з точки зору педагогіки і психології сім'я – це група людей з особистісними зв'язками. Сім'я – це, з одного боку, «психологічний посередник» між дитиною та суспільством, а з другого – важливий інструмент формування особистості дитини. Саме у процесі сімейної соціалізації формуються її настанови і цінності, вміння взаємодіяти з навколишнім світом і презентувати себе в ньому. Від особливостей сімейного виховання, зокрема, стилю застосованих до дитини виховних впливів залежить якість сформованих в неї навичок та характер її поведінки, у тому числі і численні девіації, які згодом можуть стати не лише проблемою дитини і її родини, а й суспільства загалом[7:7].

Сучасні знання про девіантну поведінку особистості дозволяють стверджувати, що ми маємо справу з надзвичайно складною формою соціальної поведінки особистості, детермінованою системою взаємозалежних факторів:

Соціологічні теорії розглядають девіантну поведінку в контексті суспільних процесів і норм, прийнятих в даному суспільстві. Соціальні девіації підкоряються соціальним закономірностям, вони залежать від часу і суспільства, їх можна прогнозувати, у ряді випадків – ними можна керувати.

Найбільш відомими представниками даного напрямку є Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Р. Мертон, Коун Сазерленд, С. Селлін, О. Турк, Г. Беккер, І. Гофман, Ф. Танненбаум. Родоначальником соціології девіантної пове-

дінки по праву вважається французький соціолог Еміль Дюркгейм (1858 – 1917) так, як дослідження проблем злочинності в його працях займає значне місце, а його аналіз самогубств вважається класичним соціологічним дослідженням [5, 123]. Для пояснення соціальних девіацій Е. Дюркгейм запропонував концепцію аномії. Термін «аномія» у перекладі з французького означає «відсутність закону, організації». Це такий стан соціальної дезорганізації - соціального вакууму, коли старі норми і цінності вже не відповідають реальним відносинам, а нові ще не затвердилися. Е. Дюркгейм підкреслював необхідність пояснення різних форм соціальної патології саме як суспільних явищ. Наприклад, кількість самогубств залежить не стільки від внутрішніх властивостей індивіда, скільки від зовнішніх причин, що керують людьми [5,37].

Е. Дюркгейм розглядав соціальні відхилення переважно як наслідок нормативно-ціннісної дезінтеграції суспільства. Він дав початок теорії соціального контролю.

Р. Мертон, один з найбільш яскравих послідовників Е. Дюркгейма, розглядає девіантну поведінку як результат непогодженості між обумовленими культурою направленостями і соціальною структурою, що задає засоби їхнього задоволення.

Не всі люди (класи) мають однакові умови для досягнення успіху, але вони можуть адаптуватися до утвореного протиріччя декількома шляхами. В якості таких шляхів адаптації Р. Мертон виділив:

- конформізм (повне прийняття соціально схвалюваних цілей і засобів їхньої реалізації);
- інновацію (прийняття цілей, відхилення легітимних способів досягнення);
- ритуалізм (негнучке відтворення заданих чи звичних засобів);

- ретрит (пасивний відхід від виконання соціальних норм, наприклад, у формі наркоманії);
- заколот (активний бунт — заперечення соціальних норм) [4:8].

Таким чином з'являється теорія аномії, де девіантна поведінка обумовлена розбіжністю між виголошеними даною культурою цілями та соціально схваленими способами їх досягнення. [2, 96]

Поряд з розглянутими об'єктивними соціальними факторами діють і так звані суб'єктивні причини девіантної поведінки. Відповідно до теорії стигматизації (Е.Лемерт, Г. Беккер) девіації — наслідок того, що саме суспільство (вірніше, соціальна група) наклеює на особистість відповідні ярлики шляхом співвіднесення дій конкретної людини з абстрактними правилами (первинна девіантність). Поступово формується репутація, що змушує індивіда дотримуватись девіантної ролі (вторинна девіантність).

І. Гофман виділяє три типи стигми: фізична стигма (уроджені аномалії і тілесні каліцтва); дефекти волі (алкоголізм, наркоманія); расові стигми («чорні») [5,48]. Вони в трьох частинках життєвої теорії стигматизації (клейміння).

К. Сазерленд у 1939 р. сформулював теорію диференційованої асоціації, відповідно до якої девіантна поведінка - складна і диференційована форма поведінки. Її вчать в інтеракції (взаємодії). Цей процес включає засвоєння девіантної мотивації, виправдання і технік реалізації девіантної поведінки (теорії соціалізації) [2, 96].

Сучасний вітчизняний дослідник Ю.А. Клейберг на прикладі підліткової девіантності також розкриває девіантну поведінку через ставлення особистості до культурних норм. На його думку, девіантна поведінка - це «специфічний спосіб зміни соціальних норм і очікувань за допомогою

демонстрації особистістю ціннісного відношення до них» [6, 49]. Для цього використовуються особливі прийоми: сленг, символіка, мода, манера, вчинки і т.д. Девіантні дії підлітків виступають як засіб досягнення значущої мети, самоствердження і розрядки.

Таким чином, соціологічні теорії розглядають девіантну поведінку як результат соціальних процесів, складних взаємин між суспільством і конкретною особистістю, в яких причини девіантної поведінки можуть бути у соціально-економічних, соціально-педагогічних, соціально-культурних площинах.

Іншим важливим фактором є біологічні умови. Ймовірно, вони з'явилися одними з перших. У ХІХ в. італійський лікар-психіатр і криміналіст Чезаре Ломброзо (1836-1909) запропонував біосоціологічну теорію, у якій зв'язав злочинну поведінку людини з його анатомічною будовою. Об'єктами пильної уваги були: череп, мозок, ніс, вуха, колір волосся, татування, почерк, чутливість шкіри, психічні властивості злочинця. Використовуючи антропометричний метод, дослідник виділив приблизно 37 характеристик «уродженого злочинного типу» [4, 123].

Іншим представником даного напрямку виступає американський лікар і психолог Вільям Шелдон (1898 — 1984), що обґрунтував зв'язок між типами темпераменту (і поведінки), а також типами соматичної будови людини [1,56]. Три ведучих види статури: ендоморфний, мезоморфний, ектоморфний — корелюють із трьома типами темпераменту: вісцеротонія, соматотонія, церебротонія. Їхнє сполучення дає конкретний психотип.

Ще одну теорію запропонував У. Пірс де наявність зайвої ігрек-хромосоми у чоловіків обумовлює схильність до кримінальної поведінки [2, 96].

Біологічні теорії відіграють визначену роль у формуванні ставлення до поняття девіантної поведінки. Провідні психологічні та психіатричні теорії також розкривають суть девіантної поведінки. Так, психодинамічні теорії, що вийшли з психоаналізу З. Фрейда (1856 - 1939), розкривають несвідомі механізми людської поведінки. З. Фрейд у психічному житті людини виділив свідоме і несвідоме. Несвідоме включає те, що недоступно для свідомості через подавлення (власне несвідоме), і те, що може легко переміщатися з несвідомого у свідомість (підсвідоме). Свідоме виступає інстанцією, яка чутливо сприймає внутрішні і зовнішні збудження, що роблять їх усвідомлюваними за допомогою мовлення [9,142]. Іншими словами, конфліктність особистості є результатом боротьби між свідомим та підсвідомим, що викликає девіації.

Інше розуміння агресивної поведінки дав А. Адлер — засновник школи індивідуальної психології [3;28]. Учений підкреслював важливість агресії у боротьбі за владу. Він не отожднював агресію з ворожістю, він розумів її, скоріше, як яскраву ініціативу в подоланні труднощів. Адлер стверджував, що агресивні тенденції людини були вирішальними в індивідуальному і родовому виживанні. Агресія може проявитися як «воля індивідуума до влади». Пізніше вчений розглядав агресію та волю як прояв більш загального мотиву — прагнення зверхності або удосконалювання, а саме спонукання покращити себе, розвинути свої здібності, свою потенціальність (Тутушкіна М.К.)

На погляд відомого психоаналітика К. Хорні, кожна людина має потребу в певній кількості контактів, спрямованих на реалізацію різних почуттів. Автор вважає, що у більшості людей, як правило, домінує один із трьох видів потреб: спрямовані до лю-

дей, проти людей і від людей, внаслідок чого розрізняються і психологічні типи характеру (за контактністю, замкнутістю, відкритістю). Всі ці потреби людина може реалізувати тільки в суспільстві і через інших людей. В одних ситуаціях людина змушена постійно спілкуватися, бути поступливою, в інших — боротися і домінувати, в третіх — бути в ізоляції.

В залежності від того, як саме деформується соціальна рівновага, в людині починає посилюватися один з елементів «основного неспокою» — страх, безпорадність, ворожість, відчуття самотності. К. Хорні дала характеристику трьом соціальним типам.

Поступливий тип спрямований до людей; для нього характерне прагнення приєднуватися до групи, до більш впливової, сильної особистості, свої агресивні потяги він стримує, але не дуже любить людей.

Агресивний тип спрямований проти людей. Має уявлення про життя як про боротьбу всіх проти всіх, інші люди для нього вороги. Головне для такої людини — перемога і контроль над іншими, нікому не довіряє. Прихильність та симпатії розглядає як слабкість.

Відчужений тип направлений від людей, у нього виникають емоційні бар'єри стосовно інших людей. Близькі контакти викликають у нього тривогу. Особистість намагається подавити свої емоції і утриматися від оцінки інших людей.

Бандура А. і Уолтерс Р. у роботі «Підліткова агресія. Вивчення впливу виховання і сімейних стосунків» розглядають агресію як проявлення мотивації, якої дитина навчилася із спілкування та взаємодії з батьками та іншими дорослими (які у деяких стосунках змогли б замінювати батьків). Автори стверджують, що існують умови для розвитку і закріплення

агресивних форм поведінки, які належить шукати в тому, як батьки виховували своїх дітей у перші та наступні роки життя [3,7].

За теорією Ж. Пінателя егоцентризм, агресивність, афективність - центральний стрижень кримінальної діяльності [2, 96]. На противагу вищезазначеному, М. Герберт вважав, що джерелом соціальної дезадаптації є невпевненість в собі та низька самооцінка.

Сутність соціального підходу базується на уявленні про суспільну небезпеку чи безпеку поведінки людини. У відповідності — до девіантної відносять поведінку, яка може бути потенційно небезпечною для суспільства чи оточуючих людей.

Психологічно - психіатричний підхід, на відміну від соціального, розглядає девіантну поведінку у зв'язку з конфліктом, деструкцією та саморуйнівною поведінкою особистості. Девіант, у відповідності з цим підходом, свідомо чи неусвідомлено прагне зруйнувати власну самооцінність, не дозволити собі реалізувати свої нахили.

У межах психіатричного підходу девіантні форми поведінки розглядаються як до хворобливої особливості особистості, що сприяє формуванню психічних розладів та захворювань. Під девіацією в цьому підході розуміють психічні розлади, які ще не досягли рівня психопатологічних якостей.

Біологічний підхід має свою специфічну базову основу, що виходить з тілесних порушень, які мають більш прогнозовану структуру.

Таким чином ми можемо розділити всі відхилення від норми на три категорії : соціальний, психологічний і біологічний, з яких у свою чергу можемо виокремити мету нашого завдання — причини виникнення девіантної поведінки, які ми розглядаємо здебільш у площині психологічного напрямку.

Ми передбачаємо, що девіантність опосередкована внутрішніми потребами, мотивами та цілісними орієнтаціями особистості. Виявлення останніх допоможе регуляції особистісних відхилень та корекції поведінки особистості.

Висновки. Розглянувши деякі джерела виникнення девіантної поведінки ми дійшли висновку, що не існує єдиної теорії серед дослідників, як не існує спільної точки зору на сам термін «девіантна поведінка». Очевидно одне, що девіантна поведінка завжди пов'язана з певною невідповідністю людських вчинків, дій, способів діяльності та групових норм, правил, стереотипів у контексті людських цінностей але дуже багато в суспільства відіграє первесна ячейка, це сімейне виховання яке надає або навпаки не надає навичок та вмінь протистояти відхиленням від норм в суспільстві .

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анастаси А. Дифференциальная психология. Индивидуальные и групповые различия в поведении/ Пер. с англ. – М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 752 с. (Серия «Кафедра психологии»).
2. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 134с.
3. Гарбузов В.И., Захаров А.И., Исаев Д.Н. Неврозы и их лечение. – Л.: Медицина, 1977.

4. Дубинин Н.П. и др. Генетика, поведение, ответственность: О природе антиобщественных поступков и путях их предупреждения. – М.: Политиздат, 1989. – 351 с.
5. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. Пособие для студ. Высш. Учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 288с.
6. Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения: Учебное пособие для ВУЗов. – М.: Творческий Центр, 2001. – 157 с.
7. Козловська Г. В. Порушення психічного розвитку у дітей раннього віку в умовах шизофреногенної сім'ї // соціокогнітивної розвитку дитини в ранньому дитинстві. – М., 1995. – 214с.
8. Мужской Альманах - 2 <http://menalmanah2.narod.ru/>
9. Фрейд З. Психология бессознательного: Сб. произведений / Сост., науч. Ред, автор вступ. Ст. М. Г. Ярошевский. – М.: Просвещение, 1990. – 448с.